

Податкові пільги для державних службовців: доцільність та ефективність

Шаповал Таїсія Борисівна,
*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького*

Податкові пільги є одним із інструментів державного регулювання, який покликаний стимулювати певні соціальні або економічні процеси. У випадку з державними службовцями надання податкових пільг традиційно обґрунтовується необхідністю залучення кваліфікованих кадрів, компенсації обмежень, пов'язаних із державною службою, та забезпечення соціального захисту. Водночас, у сучасних умовах фінансової нестабільності та зростаючих запитів на справедливість і прозорість витрат державного бюджету, виникає потреба критично переосмислити доцільність і ефективність таких пільг.

Проблема полягає в тому, що податкові пільги для державних службовців нерідко сприймаються як прояв привілеїв і соціальної нерівності, особливо в очах пересічних громадян. Водночас, економічна доцільність цих пільг є сумнівною: витрати бюджету на їх забезпечення можуть не відповідати очікуваному позитивним ефектам. Крім того, у деяких випадках пільги стають джерелом зловживань і ухилення від оподаткування.

Теоретико-практичні аспекти функціонування податкових пільг, їх види та вплив на бюджетні доходи тривалий час досліджуються вітчизняними науковцями в царині державного управління, економіки, права. Особливу зацікавленість становлять наукові роботи Бечко П.К., Барабаш Л.В., Лиса Н.В. [1], Бурковської А.В., Терянік Д.О. [2], Марчак Д. [3], Петровської І.П. [4], Савіцької С.І. [5] та інших. Однак, виникає низка суперечливих питань: чи справді податкові пільги є необхідним інструментом для підтримки державної служби? Чи не створюють вони викривлення в системі оподаткування? Чи виправдані вони з точки зору справедливості та ефективного управління державними фінансами? Ці питання спонукають звернути увагу на аналіз чинної практики, оцінку її ефективності та формулювання обґрунтованих пропозицій щодо реформування системи пільг для державних службовців.

Мета дослідження полягає у всебічному аналізі існуючої системи податкових пільг для державних службовців, оцінці їхньої соціально-економічної доцільності та ефективності, а також у розробці рекомендацій щодо оптимізації або перегляду таких пільг з урахуванням принципів справедливості, прозорості та раціонального використання бюджетних ресурсів.

У сучасних умовах реформування системи державного управління в Україні особливої уваги набуває питання справедливого та ефективного розподілу бюджетних ресурсів. Одним із елементів цього процесу є механізм надання податкових пільг державним службовцям, який має подвійне значення:

з одного боку, він покликаний стимулювати професійну діяльність у сфері публічного управління, а з іншого – викликає сумніви щодо економічної доцільності та соціальної справедливості. Податкові пільги традиційно розглядаються як інструмент податкової політики, що дозволяє державі стимулювати певні види діяльності або підтримувати окремі соціальні групи, включаючи державних службовців [1, с. 5].

На тлі боротьби з корупцією, необхідності оптимізації бюджетних витрат і зростання суспільного запиту на прозорість державної політики, питання обґрунтованості податкових пільг набуває особливої актуальності. У багатьох випадках пільги надаються без чіткого аналізу їхньої ефективності або реального впливу на мотивацію державних службовців. Водночас така практика може сприяти соціальному напруженню та посиленню недовіри громадян до влади.

Особливо актуальним дослідження цієї теми є у контексті євроінтеграційних процесів, які передбачають гармонізацію фінансової політики України з європейськими стандартами, де домінує принцип прозорого та обґрунтованого пільгового оподаткування.

Таким чином, вивчення доцільності та ефективності податкових пільг для державних службовців є важливим кроком для формування більш раціональної, справедливої та прозорої фіскальної політики, що відповідає сучасним викликам державного управління.

Згідно п.1 ст. 30 Податкового кодексу України (далі ПКУ) податкова пільга – це звільнення платника податків від обов’язку щодо нарахування та сплати податку або збору, або сплату в меншому розмірі за наявності підстав [6].

ПКУ встановлює підстави для надання податкових пільг, зокрема особливості, що характеризують певну групу платників податків, вид їх діяльності, об’єкт оподаткування або характер та суспільне значення здійснюваних ними витрат. Платник податків має право відмовитися від використання податкової пільги або зупинити її використання на один або декілька податкових періодів, якщо інше не передбачено ПКУ (п.6 ст. 30.6)[6]. Суми податку та збору, не сплачені суб’єктом господарювання до бюджету у зв’язку з отриманням податкових пільг, обліковуються таким суб’єктом – платником податків. Облік зазначених коштів ведеться в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України [9].

Податкові пільги для державних службовців в Україні регулюються Податковим кодексом України (ПКУ) та іншими нормативно-правовими актами. Основними формами пільг є податкова соціальна пільга (ПСП), яка зменшує суму оподатковуваного доходу, та податкова знижка за наслідками звітного податкового року, якщо особа є найманою та отримує дохід у вигляді заробітної плати.

Згідно ст. 169.1 ПКУ платник податку має право на зменшення суми загального місячного оподатковуваного доходу, отримуваного від одного роботодавця у вигляді заробітної плати, на суму податкової соціальної пільги. ПСП до заробітної плати державних службовців застосовується під час її

нарахування до завершення нарахування таких доходів без подання відповідних заяв, зазначених ПКУ (пп. 2. п.2 ст. 169.2.2) [6].

У 2025 році розмір місячного прожиткового мінімуму для працездатної особи становить 3 028 грн. Податкова соціальна пільга застосовується, якщо розмір заробітної плати не перевищує суми, що дорівнює розміру місячного прожиткового мінімуму, помноженого на 1,4, та округленого до найближчих 10 гривень. Тобто граничний дохід для нарахування ПСП в поточному році становить 4 240 грн. ПСП визначається як 50% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи, встановленого на 1 січня звітного податкового року.

Таким чином, у 2025 році базовий розмір ПСП становить 1 514 грн (3 028 грн × 50%).

Якщо заробітна плата державного службовця не перевищує зазначену суму, податкова соціальна пільга застосовується без подання заяви. У випадку коли державний службовець має право на підвищений розмір податкової соціальної пільги, він повинен подати заяву в якій зазначається, якою саме пільгою він бажає користуватися, та додати до заяви підтвердні документи (п.4 ст.169.4) [6].

Перелік документів та порядок їх подання визначений постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2010 року № 1227 «Про затвердження Порядку подання документів для застосування податкової соціальної пільги» [10].

Варто додати, що ПСП не застосовується до доходів, інших ніж заробітна плата, а також до заробітної плати, яку платник податку отримує одночасно з іншими доходами, наприклад, стипендією.

Також державні службовці мають право на податкову знижку за наслідками звітного податкового року, якщо вони є найманими особами та отримують доходи у вигляді заробітної плати. До податкової знижки включають витрати на навчання, іпотечні проценти, страхові внески тощо. Для нарахування знижки особа має подати до Державної податкової служби:

- декларацію про майновий стан і доходи протягом року, тобто за 2024 рік – з 1 січня до 31 грудня включно;
- документи для підтвердження витрат (копії платіжних документів, договорів, квитанцій тощо).

Суб'єкти господарювання, які не сплачують податки та збори до бюджету у зв'язку з отриманням податкових пільг, зобов'язані подавати звіт про суми податкових пільг за три, шість, дев'ять і дванадцять календарних місяців за місцем реєстрації протягом 40 календарних днів, що настають за останнім календарним днем податкового періоду.

За неподання або несвоєчасне подання звіту про суми податкових пільг застосовуються штрафи в розмірі 170 гривень за кожне таке неподання або несвоєчасне подання.

Отже, згідно чинного законодавства державні службовці мають право на податкові пільги, зокрема на податкову соціальну пільгу та податкову знижку, за умови дотримання встановлених вимог. Важливо своєчасно подавати необхідні документи та звіти, щоб уникнути штрафних санкцій.

Водночас, зазначимо, Податковий кодекс України встановлює законодавчі основи для надання податкових пільг, але не передбачає їх системного аналізу чи перегляду [6]. Аналогічно, Закон України «Про державну службу» не містить прямих положень щодо податкових переваг для державних службовців, однак допускає окремі соціальні компенсації [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій щодо податкових пільг для державних службовців в Україні свідчить про низку проблем та необхідність реформування цієї системи. Численні дослідження свідчать про те, що ефективність таких пільг в Україні залишається сумнівною [2; 3].

Першою з таких проблем слід назвати відсутність єдиної стратегії надання податкових пільг. Пільги часто стають інструментом політичного торгу, ухвалюються наприкінці року без належного аналізу ефективності та без визначення чітких цілей. Це призводить до значних втрат бюджету без очевидних економічних вигод.

Наступною – є неефективність використання коштів. Дослідження показують, що податкові пільги не завжди стимулюють розвиток цільових галузей. Дослідниця Савіцька С. І. підкреслює, що в умовах перехідної економіки податкові пільги часто застосовуються не як інструмент справедливого розподілу, а як засіб політичного впливу або прихованого субсидування [5].

Ще однією проблемою на якій наголошують дослідники – це відсутність прозорості. Інформація про отримувачів податкових пільг часто є закритою, що ускладнює оцінку їх ефективності та може призводити до зловживань. Відсутність звітності та чітких критеріїв застосування пільг створює ризики для бюджету та економіки. Згідно з дослідженням Дарини Марчак, у 2010-2019 роках через систему податкових пільг державний бюджет України недоотримав понад 776,8 млрд грн, при цьому чіткої оцінки їхньої ефективності не здійснювалось [3]. Це свідчить про необхідність впровадження системного механізму моніторингу та оцінювання результативності податкових стимулів [9].

Для вирішення зазначених проблем держава впроваджує низку заходів, спрямованих на покращення ситуації. Зокрема, Міністерство фінансів України затвердило методологію оцінювання податкових пільг, яка дає змогу визначати їх доцільність та ефективність. Ця методологія передбачає як прогнозне оцінювання (ex-ante), так і ретроспективне (ex-post), що дозволить виявляти неефективні пільги та замінювати їх більш результативними інструментами [9].

Крім того, важливо забезпечити відкритий доступ до інформації про отримувачів податкових пільг та їхній вплив на економіку. Регулярне оприлюднення таких даних дасть змогу громадськості та експертному середовищу оцінювати ефективність пільг і вносити пропозиції щодо вдосконалення податкової політики.

У цьому контексті також розглядається податкова реформа «10-10-10», яка передбачає зниження ставок основних податків і скасування більшості пільг [11]. Такий підхід сприятиме спрощенню податкової системи та зменшенню ризиків зловживань.

Отже, податкові пільги для державних службовців та інших категорій платників податків в Україні потребують комплексного реформування. Необхідно впровадити чіткі критерії надання пільг, забезпечити прозорість та ефективність їх використання, а також регулярно оцінювати їх вплив на економіку та бюджет. Лише за таких умов податкові пільги зможуть стати ефективним інструментом економічного розвитку та соціальної справедливості.

Список використаних джерел:

1. Бечко П. К., Барабаш Л. В., Лиса Н. В. Податкові пільги як інструмент реалізації концепції справедливості в оподаткуванні. *Modern Economics*. 2019. № 16. С. 15-20. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/tax-benefins-as-a-tool>

2. Бурковська А. В., Терянік Д. О. Податкові пільги в Україні на період воєнного стану. *Modern Economics*. 2024. № 40. С. 88-94. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/tax-privileges-in-ukraine-during>

3. Марчак Д. Державний бюджет України «завдяки» податковим пільгам втратив 776,8 млрд грн у 2010-2019 рр. Київ : Київська школа економіки. 2020. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/derzhavniy-byudzhnet-ukrayini-zavdyaki-podatkovim-pilgam-vtrativ-776-8-mlrd-grn-u-2010-2019-rr-doslidzhennya>

4. Петровська І. П. Податкові пільги як спосіб стимулювання інноваційної діяльності в Україні. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2013. № 3 (65). С. 172-176. URL: <https://ven.ztu.edu.ua/article/view/29246>

5. Савіцька С. І. Податкові пільги як інструмент податкового регулювання в Україні. *Modern Economics*. 2021. № 27. С. 96-102. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/tax-incentives-as-an-instrument>

Нормативно-правові акти

6. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 15.04.2025).

7. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення 15.04.2025).

8. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення 15.04.2025).

9. Про затвердження Методології проведення оцінювання інструментів податкової політики, які призводять до податкових видатків : Наказ Міністерства фінансів України від 27.09.2024 № 474. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0474201-24#Text> (дата звернення 15.04.2025).

10. Про затвердження Порядку подання документів для застосування податкової соціальної пільги : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2010 року № 1227. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1227-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення 15.04.2025).

11. CASE Україна. Податкова реформа 10-10-10: переваги та виклики [Електронний ресурс]. URL: <https://case-ukraine.com.ua/research/podatкова-reforma-10-10-10>. (дата звернення 15.04.2025).